

**“AXLOQ” KATEGORIYASINING SHARQ VA G’ARBGA OID
XUSUSIYATLARI**

Maxmudova Malika Djamoliddin qizi

Abdulla Oripov nomidagi ijod maktabi tarbiyachi-pedagogi

malikamaxmudzoda@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolamizda “axloq” so’zining etimologiyasi, uning sharq va g’arbga oid bo’lgan xususiyatlari haqida so’z boradi. Shuningdek, qadimgi sharq hamda g’arb dunyosida “axloq”ning o’rni va farqlari, o’xshashliklari haqida fikr yuritiladi.

Kalit so’zlar: Axloq, tarbiya, Qur’oni Karim, etika, subyektivistik manzara, axloqiy qarashlar.

Annotation: In this article, we will talk about the etymology of the word “ethics” and its Eastern and Western characteristics. Also the place of “ethics”, differences and similarities in the ancient and Eastern and Western worlds are discussed.

Key words: Morals, education, Koran, ethics, subjectivist landscape, moral views.

Inson yaralibdiki, u tabiatdagi boshqa jonzotlardan farq qilishi uchun etika va estetika qoidalariga asoslanib yashaydi. Axloqiy normalar esa o’z-o’zidan insonning kundalik turmush tarzi, odatlariga aylanib qoladi. Bu narsa esa Xudo tomonidan faqatgina insoniyatga ong ato etilganining yana bir isbotidir.

Xo’sh, axloq o’zi nima? Bilamizki, axloq so’zi arabcha tildan olingan “xulq” so’zining ko’pligi hisoblanadi. Bundan ko’rinadiki, barcha xulqlarning majmui axloq hisoblanarkan. Axloq bu insonning jamiyatga, insonlarga, ba’zida o’ziga bo’lgan munosabatidir. Nafsni yenggan inson komil inson, har qanday komil inson esa axloqli, boshqalarga o’rnak bo’ladigan insondir.

Dunyoda millatlar ko’p, ularda turli xil din, irq, elat, til bor. Ammo ularni

bog'lab turuvchi yagona rishta axloq, ong va tarbiyaning mavjudligi hisoblanadi. Har bir xalq o'zining kelib chiqishi, urf-odatlariga tayanib axloq normalarini yaratadilar. Buning natijasida butun dunyo ikki mintaqaviy hududga ya'ni sharq va g'arbga bo'lingan.

Avvalo, sharqdagi axloq normalari va ularning xususiyatlari haqida so'z yuritamiz. Chunki, ilk estetik qarashlar sharq xalqlarida vujudga kelgan. O'rta Osiyo xalqlari zardushtiylik diniga e'tiqod qilib yurgan paytlardayoq axloqiy qarashlar mavjud bo'lgan. Ularning muqaddas kitobi "Avesto"da insonning axloqi va tarbiyasi hayotning eng muhim tayanchi ekanligi haqida ma'lumotlar uchraydi. Bundan shu ma'lum bo'ladiki, axloq haqida ilk qarashlar bundan 4-5ming yil avval paydo bo'lgan. Bora-bora bu qarashlar takomillashib zamonga moslashgan. Bundan tashqari yana bir qancha sharqdagi axloq bilan bog'liq bo'lgan manbalar bor. Masalan, Urxun-Enasoy bitiklari, mixxat yozuvi, Misr piramidalaridagi bitiklar, Xitoydagi Sin-Shixuandi maqbarasidagi bitiklar. Mesopatamiyada Xammurappi hukmronligi davrida axloqiy qonunlar majmui tuzilgan. U shu darajada shafqatsiz bo'lganligidan xalq orasida "siyoh qolib, qon bilan yozilgan qonun" nomi bilan atalgan. Miloddan avvalgi 5-4 asrlarda yashab ijod etgan Konfutsiy ham axloqiy qarashlar, qoidalarni targ'ib etgan. Uning fikriga ko'ra, "odamlar axloqiy munosabatlarda o'zidan yoshi katta bo'lgan insonlarni hurmat qilishi kerak. Odob tufayli yuksak fazilatlar shakllanadi va jamiyat ravnaq topadi." Bularning barchasi sharqdagi ilk estetik qarash namunalaridir.

Shuni ham ta'kidlash lozimki, sharq bilan birgalikda g'arb dunyosida, xususan, Yunoniston va Rimda ham axloqiy normalar eramizdan avvalgi yillarda rivojlangan. Misol uchun Yunonistonning Sparta davlatida axloq normalari shu darajada qat'iy qo'yilganki, mazkur shahar aholisi o'z davrida harbiycha hayot kechirishgan. Bolalar va hatto ayollar ham bu normalarga amal qilishgan.

Asrlar o'tishi bilan g'arb ham, sharq ham madaniylashib borgan. Bu har ikki mintaqada ham dinning rivojlanishi bilan bog'liq bo'lgan. G'arbda 16-17-asrlarda renessans davri boshlangan. Bu davrda g'arbda axloq va madaniyat o'z taraqqiyotining cho'qqisiga chiqqan. Katolik dini ravnaq topgan, insonlar turmush

tarzlari osonlashgan. Tabaqalanish natijasida har kim jamiyatdagi o'z o'rnini bilgan, shunga munosib axloqiy normalarga rioya qilgan.

Sharqda esa islom dinining kirib kelishi insonlarning hayotini tubdan o'zgartirib yubordi. Estetik qoidalar til va dinning o'zgarishi natijasida taraqqiylashdi. Insonlarning hayot tarzi Qur'oni Karim oyatlari hamda payg'ambarimiz Muhammad (s.a.v)ning aytgan so'zlari, bajargan ishlari asosida belgilab berildi. Madaniylashish, turmush tarzining yaxshilanishi, rivojlanish ravnaq topdi. Bu davrda bir qancha olimlar, ulamo-yu fuzalolar yetishib chiqdi. Ilm fanga oid bir qancha asarlar yaratildi, izlanishlar olib borildi. Buning barobarida san'at, madaniyat, adabiyot ham rivojlandi, axloqiy asarlar ham vujudga keldi. Yusuf Xos Hojibning "Qutadg'u bilig", Ahmad Yugnakiyning "Xibat ul-haqoyiq", Abu Nasr Farobiyninng "Fozil odamlar shahri" asarlarini misol keltirish mumkin. Bunday asarlarni ko'plab mavjud.

14-15- asrdagi adabiy muhitda ham ko'plab etikaga oid asarlar yaratildi. Xususan, bu davrning yorqin vakillaridan biri Alisher Navoiy ham axloqqa oid bir qancha asarlari bor. Bunga Lison ut-tayr, Mahbub ul-qulub, besh dostonidan iborat Hamsasi va boshqa asarlarini misol keltirish mumkin. Hamsaning Haayrat ul-abror asarining kirish bobidagi quyidagi qit'asi shoirning axloqqa oid qarashlarining yorqin namunasidir:

Kim, kuchuk birla xo'tukka necha qilsang tarbiyat,

It bo'lur, dog'i eshak, bo'lmaslar aslo odami.

18-19-asrlarda g'arbdagi axloqiy qarashlarni ilgari surgan namoyondalarning yirik vakili germaniyalik Immanuel Kant edi. O'z asarlarini, asosan, axloqshunoslikka bag'ishlagan. Uning fikricha, axloq ijtimoiy hodisa emas, balki u ilohiy hodisa. Ya'ni axloq hayot davomida orttirilmaydi, u tug'ma bo'ladi. Lekin bu davrda ijod qilgan sharqlik ijodkorlar buning aksini yozadilar. Abdulla Avloniyning "tarbiyani farzand go'daklik chog'idan boshlash kerak. Dastlab uy tarbiyasi, so'ng maktab, madrasa tarbiyasini olmoq darkor" deydi. Demak o'z-o'zidan ma'lumki, g'arb va sharqlik bu zamondosh ijodkorlarning fikrlari bir-biriga ziddir.

Hozirgi kunda ham g'arb, ham sharqdagi axloqiy qarashlar turlicha. Buning sababi esa, tabiiyki, turmush tarzidagi farqlar, hayotning turlichaligidir. Zamonaviy g'arb falsafasi faqat olamning subyektivistik manzarasini yaratish bilan mashg'uldir. Sharq falsafasida esa doimgidek milliylik ustunlik qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mamatov.N, Hojiboyev.A, Jo'rayev.Sh “Sharq va g'arb falsafasi” o'quv qo'llanma. Toshkent-2005
2. Abdulla Avloniy “Turkiy guliston yoxud axloq”
3. Alisher Navoiy “Ha yrat ul-abror”